

אוניברסיטת בר-אילן

שיפור הבנת אירוניה אצל מתבגרים עם אוטיזם
בתפקוד גבוה בעקבות תכנית התערבות

מור אריה שונם

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

שפה פיגורטיבית היא אמצעי לשוני המעשיר את התקשורת ומאפשר לנו להביע כוונה מורכבת בצורה תמציתית, מעניינת ומשעשעת. היכולת להבין ולהשתמש בשפה פיגורטיבית מערבת לא רק הבנה מילולית אלא גם פרגמטיקה וניתוח ההקשר (MacKay & Shaw, 2004). אחד מהסוגים הבולטים של שפה פיגורטיבית, הוא אירוניה שכדי להבין על השומע להבחין בין כוונתו של הדובר לדבריו הנאמרים (Gibbs & Colston, 2007). עד לאחרונה, ההנחה הייתה כי אנשים עם ASD (Autistic Spectrum Disorder) מתקשים בהבנת אירוניה בשל הקושי הספציפי בפרגמטיקה (Sperber & Wilson, 1986). יחד עם זאת, ממחקרים על מבוגרים ומתבגרים עולה שאנשים עם ASD יכולים להבין אירוניה במידה והם מצליחים במשימות Theory of Mind (ToM) מסדר שני (Heppner, 1993). מחקר זה בחן את הקשר בין ToM להבנת אירוניה והציע תכנית התערבות לשיפור הבנת האירוניה בקרב ילדים עם ASD בתפקוד גבוה. בכדי לבדוק זאת, נעשה שימוש במבחנים שמטרתם להבין את כוונתו של האחר: המבחן הראשון הוא מבחן הבנה מסדר שני של ToM והמבחן השני הוא ה Hinting test (מבחן הינטינג). מבחן זה טרם נבדק על ילדים עם ASD בהקשר להבנת אירוניה. במחקר הועלו מספר השערות: (1) משתתפים עם ASD יצליחו פחות בהבנת אירוניה בהשוואה למשתתפים עם התפתחות תקינה. (2) הבנת כוונת האחר ויכולות שפתיות יתרמו להבנת אירוניה ב ASD. במיוחד, ככל שהבנת כוונת האחר תהיה טובה יותר לפני התערבות, כך הבנת האירוניה תהיה טובה יותר. (3) הבנת האירוניה של משתתפים עם ASD בקבוצת ההתערבות תשתפר בעקבות התכנית. (4) כוונת האחר ויכולות שפתיות ישתפרו אצל כל המשתתפים בעקבות ההתערבות. בנוסף, ככל שיימצא שינוי גבוה יותר בהבנת כוונת האחר וביכולות שפתיות בעקבות תכנית ההתערבות, כך הבנת האירוניה תהיה טובה יותר.

במחקר הנוכחי נבדקו 70 משתתפים שחולקו לשלוש קבוצות; קבוצת מחקר שכללה 20 ילדים עם ASD (טווח גילאים 14-20) בתפקוד גבוה שעברו תכנית התערבות, קבוצת ביקורת ראשונה שכללה 25 ילדים עם ASD (טווח גילאים 11-18) בתפקוד גבוה שעברו תכנית התערבות שטחית ו 25 ילדים בעלי התפתחות תקינה (TD) (טווח גילאים 10-14) שעברו תכנית התערבות שטחית. הקבוצות הותאמו על בסיס מגדר, רמת אוצר מילים ויכולת שיום וקיבלו הסבר על מטרת המחקר ואופן הליך ביצועו. הורי הילדים עם האוטיזם ענו על שאלון התנהגות חברתית ותקשורת

חברתית (Social Communication Questionnaire) SCQ על מנת לתקף את האבחנה. המשתתפים עברו מבדקי סינון הבודקים יכולות קוגניטיביות ושפתיות. בהמשך המשתתפים עברו מבדקים להבנת כוונת האחר (ToM, מבחן הינטינג) ומבדק להבנת אירוניה בעזרת קומיקס.

משתתפי קבוצת המחקר השתתפו בתכנית ההתערבות מובנית במהלכה, הוסברו סוגי אירוניה שונים תוך דוגמאות מוחשיות מחיי היומיום ושימוש בסרטונים, קומיקס וטקסטים קצרים. בקבוצות הביקורת המשתתפים עברו תכנית התערבות שטחית של מפגש אחד בלבד בן 45 דקות. במפגש זה המשתתפים צפו באותם סרטונים בהם צפו המשתתפים שעברו תכנית התערבות ודירגו את מידת ההנאה מהסרטונים.

תוצאות המחקר הראו שהשערת המחקר הראשונה אוששה. מן התוצאות עלה כי הבנת האירוניה בקרב קבוצות ASD (כ 64% הבנה) אכן הייתה נמוכה באופן מובהק בהשוואה לקבוצת TD (82%). לפי השערת המחקר השנייה, הבנת כוונת האחר ויכולות שפתיות יתרמו להבנת אירוניה ב ASD. השערת המחקר אוששה באופן חלקי. מן הממצאים ניתוח הרגרסיה עולה כי יכולת ToM (אך לא הינטינג) תרמה להבנת אירוניה עבור קבוצת ASD. מבחינת היכולות השפתיות, ככל שיכולת השיום היתה גבוהה יותר, כך הבנת האירוניה לפני תכנית ההתערבות נמצאה גבוהה יותר. בהשערת המחקר השלישית נטען כי הבנת האירוניה של משתתפים עם ASD תשתפר בעקבות תכנית ההתערבות. בבחינת ההבדלים בהישגי המשתתפים לפני ואחרי תכנית ההתערבות עולה כי בקבוצת ASD נמצא שיפור מובהק ברמת הבנת האירוניה לפני לעומת אחרי ההתערבות בהשוואה לקבוצת TD בה לא נצפה שיפור. לפי השערת המחקר האחרונה, כוונת האחר ויכולות שפתיות ישתפרו אצל כל המשתתפים בעקבות ההתערבות. בנוסף, ככל שיימצא שינוי גבוה יותר בהבנת כוונת האחר וביכולות שפתיות בעקבות תכנית ההתערבות, כך הבנת האירוניה תהיה טובה יותר. השערה זו אוששה. הממצאים הראו שככל שהשינוי במבחן ToM (אך לא הינטינג) היה גבוה יותר בעקבות ההתערבות, כך אחוז השינוי בהבנת האירוניה היה גדול יותר בקבוצת ה ASD. כלומר, תכנית ההתערבות נמצאה יעילה והביאה לשיפור בהבנת כוונת האחר כפי שבא לידי ביטוי במבחן ToM.

מתוך הממצאים המרכזיים של מחקר זה עולות מספר מסקנות מרכזיות. ראשית, יש בכוחה של תכנית התערבות לשפר את הבנת האירוניה בקרב ילדים עם ASD. יתרה מכך, חשיפה ממוקדת לתכנים אירוניים יכולה אף היא לשפר את הבנת האירוניה באוכלוסייה זאת כפי שנצפה

מקבוצת ההתערבות השטחית. זאת ועוד, תכנית התערבות שנועדה לשיפור הבנת אירוניה השפיעה גם על יכולת הבנת כוונת האחר. כך, כל הקבוצות שיפרו את יכולותיהן במבחני ToM והינטינג. שנית, יכולות שפתיות ויכולות ToM תורמות בצורה ניכרת לאוכלוסייה עם ASD לשם הבנת אירוניה. לפני תכנית ההתערבות, ככל שיכולות השיום ו ToM היו גבוהות יותר, כך הבנת האירוניה הייתה גבוהה יותר. לאחר תכנית ההתערבות, ככל שיכולות השיום היו נמוכות יותר, כך השיפור בעקבות תכנית ההתערבות גבוה יותר. כלומר, משתתפים עם נתוני בסיס נמוכים יותר מרוויחים יותר מתכנית ההתערבות. כמו כן נמצא, שככל שאחוז השינוי ב ToM גבוה יותר, כך השיפור בעקבות תכנית ההתערבות גבוה יותר. עבור אוכלוסייה בהתפתחות תקינה, תכנית התערבות בנושא אירוניה יכולה לשפר את יכולת הבנת כוונת האחר כפי שבא לידי ביטוי במבחן הינטינג. כלומר, משתתפים אלו ביצעו העברה לתכנים הנלמדים ושיפרו את היכולות שלהם בהבנת האחר.